

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

EL TREBALL ÉS AJUDA

Íngrid Llopart i Alari

El treball és ajuda: una metàfora per explicar el treball confeccionista a domicili.¹

L'objectiu d'aquest article és visualitzar a través de l'anàlisi de les treballadores de la confecció de la vila algunes de les condicions que construeixen la imatge que el treball femení és ajuda. A partir de l'anàlisi d'aquestes condicions que estructuraren el treball es pretén subratllar com incideixen en una bona part del col·lectiu femení pel que fa a la disposició a treballar entre la formalitat i la informalitat.²

El treball a domicili: una anàlisi del treball confeccionista des de l'esfera de la reproducció

L'estudi de les treballadores de la confecció a domicili evidencia la necessitat d'una aproximació al treball des dels diferents factors que el constitueixen -factors d'organització

El sector del tèxtil i el subsector de la confecció a la vila van desenvolupar a partir dels anys 70 un procés de reconversió traduïda en el desplaçament d'una part de la producció a l'economia submergida (organitzada en petits tallers)

empresarial, factors del mercat de treball local i factors culturals i socials- per poder dibuixar el perfil de l'oferta de mà d'obra. Així doncs, si posem en relació els factors que integren les dues esferes (productiva i reproductiva) del sistema social, podem fer una aproximació al treball femení no solament com una especificitat de les dones, sinó com a eix per comprendre l'estructura del conjunt de processos socials i concretament del treball i les seves divisions. Si no posem en relació els vincles que s'estableixen entre les dues esferes, no es pot entendre perquè les dones són oferta de mà d'obra barata disposada a una extrema flexibilitat (d'horaris, de salari, d'entrades i sortides del mercat de treball...) o

com la presència d'institucions (la tradició tèxtil a la vila, l'ensenyament de les labores a les escoles...) ha incidit en un conjunt d'habilitats i de valors que condicionen l'activitat econòmica local.

El sector del tèxtil i el subsector de la confecció a la vila van desenvolupar a partir dels anys 70 -fruit d'un context de crisi del model fordista-

Taller de confecció els anys 70

Foto Pellicer

un procés de reconversió traduïda en el desplaçament d'una part de la producció a l'economia submergida (organitzada en petits tallers) i en el desenvolupament generalitzat d'un procés de descentralització productiva al qual, més tard, en una nova reconversió a l'inici dels anys 90, s'afegirien qüestions com la competitivitat, la qualitat i l'ús de noves tecnologies en el procés de producció.

Aquest procés de reconversió del sector a Molins de Rei suposa una davallada constant del nombre d'empreses del sector tèxtil, principal sector industrial des de l'inici d'aquest segle. L'any 1964, un 46% de la població activa es dedicava en aquest sector; l'any 1970, només un 12% i entre el 1976 i el 1983, empreses emblemàtiques com Can Samaranch, Can Malvehy, Torre Balari, Iborra, Turbo i Míriam tancaren les

DOSSIER

seves portes i mil llocs de treball es van perdre.³

Les indústries tradicionals comencen un procés gradual i constant de tancament. Una bona part d'elles, i després de la reestructuració del procés de producció, passen a ser comercials, la funció de les quals consisteix

l'ajuda és la funció econòmica de la dona en societat. El treball assalariat serà així considerat, perquè no és l'activitat principal de la dona en la divisió sexual del treball que surt de la unitat domèstica

a organitzar i distribuir la producció de forma descentralitzada a través de petits tallers i domicilis on es duen a terme fases específiques del procés. A mitjan anys vuitanta, el treball al taller passa pel davant del treball a domicili a causa de la pressió fiscal. Això no significa que els tallers no continuïn delegant a treballadores externes feines com repassar i que moltes dones que pateixen un atur "voluntari" per raons d'estratègia familiar no facin feines des

Treballadores del tèxtil a primers de segle

de casa com repassar per a tallers i fer arreglos per a botigues i particulars.

Aquestes antigues empreses potencien la creació de tallers venent o cedint les seves màquines als antics treballadors. No tots els tallers són il·legals, això s'evidencia a partir del 1986 amb la implantació de l'IVA quan molts es donen d'alta com a autònoms, d'altres es registren com a cooperatives o Societats Anònimes Laborals. La majoria dels treballadors/es treballen sense contracte i pateixen un grau elevat d'explotació. Normalment es cobra per peça i les jornades són molt llargues. Alguns dels tallers són empreses familiars encara que trobem també persones exteriors a la família: veïns, parents i amics i la relació entre ells és de caire paternalista.⁴ El treball en el taller és desregulat des del punt de vista legal però regulat a partir de les pautes culturals, els costums i el paternalisme.

En aquest procés d'organització de la producció l'excedent de mà d'obra i la flexibilitat productiva formen part de les conseqüències i característiques de la reconversió del sector. Un excedent de mà d'obra produït pel tancament de fàbriques, la nova estructuració del treball i el desplaçament d'indústries als països de la perifèria. La clau del procés, però, és la flexibilitat que es converteix en una finalitat en ella mateixa integrada en una estratègia empresarial que no prioritza les relacions laborals com a recursos a potenciar sinó com a costos a reduir. Un escenari que dibuixa un panorama amb poques garanties contractuals i d'estabilitat per als seus treballadors/es i de flexibilitat constant: ritmes de treball, horaris flexibles, extensió de la jornada de treball, treball a domicili, sou per peces, poques possibilitats de promoció i de qualificació. És un dels sectors més feminitzats, cosa que ens indica el grau de vulnerabilitat a la que estan sotmeses moltes dones i també les seves famílies.

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

Sense deixar de banda els elements d'organització empresarial posarem la nostra atenció en les estratègies que des de les famílies es realitzen per mantenir la supervivència de la unitat domèstica. Una de les hipòtesis de treball és que les trajectòries ocupacionals i de vida de les treballadores estan influenciades per les estratègies familiars. La dona ocupa llocs de treball secundari en el sector del tèxtil i en la confecció perquè el conjunt d'eleccions que influeixen en la seva ocupació laboral està condicionada en gran mesura per la vida familiar i per l'organització del treball en la unitat familiar.

“Plegué porqué claro, no tenía con quien dejar a la cría. Cuando tuvo dos años la pusimos en la guardería y yo volví a trabajar.”

La metàfora treball és ajuda⁶ aporta un interessant punt de partida per visualitzar les asimetries de gènere en la divisió del treball i analitzar quines connotacions té el treball que realitzen les dones.

La posició que ocupa la dona dins la família continua essent un condicionant quan realitza un treball assalariat. Les tasques dins la llar, la procreació, cura i educació dels fills entren en el camp d'allò “natural” i això, socialment, no és considerat treball. Aquestes tasques de producció de béns d'ús per a la llar o de procreació són considerades com a naturals i com a “ajuda” al manteniment del nucli familiar. En l'altre extrem trobem que el treball assalariat de l'home, no és natural, produeix mercaderies i no només simples béns d'ús. Davant el treball és ajuda de la dona trobem que el treball és diner en el cas de l'home. Com que el treball s'associa amb el diner i el diner són els ingressos de la família, i fer diner és responsabilitat del cap de família,⁷ qualsevol membre que contribueix a la tasca comú i que no sigui el cap de família està automàticament ajudant, sigui quina sigui

Les dones han estat protagonistes en el sector tèxtil

la contribució a la renda familiar. Per tant, quan la dona treballa a la llar està ajudant i quan és assalariada continua ajudant i així, mitjançant l'expansió d'aquests dos nuclis-el treball reproductiu i el treball productiu-, el treball de la dona és sempre una ajuda.

La metàfora treball és ajuda s'expressa en quatre dimensions que afecten de ple a la divisió sexual del treball i ens permeten entendre quina és la construcció social del treball femení.

En la unitat familiar les funcions i les activitats de la dona es presenten com ajuda, en l'ordre socioeconòmic global es produeix una extrapolació d'aquesta idea, de manera que, encara que es realitzin treballs remunerats, l'ajuda és la funció econòmica de la dona en societat. El treball assalariat serà així considerat, perquè no és l'activitat principal de la dona en la divisió sexual del treball que surt de la unitat domèstica: “Desde el 1988 siempre he estado trabajando, en las temporadas de verano es cuando hay más trabajo y es cuando tengo más faena. Y a parte de eso tengo dos niños, mi suegra que se murió en junio, mi marido... no he tenido todo el tiempo que he necesitado. He tenido que coser mucho de noche; bajarme a las once de la noche hasta las 3 o 4 de la mañana.”

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

La seva participació en el treball remunerat està en funció de les necessitats del nucli familiar. És a partir de la situació de la unitat familiar que intenta adaptar-se a la millor

Una gran part de l'ensenyament femení fet des del nucli familiar les prepara per a suportar tasques repetitives i monòtones- el treball domèstic

solució per poder continuant realitzant els "dos treballs": a casa fent tasques domèstiques i a casa fent treball productiu.

"Així amb aquest sistema la més perjudicada sóc jo, però per a la família és el millor. Pots controlar la situació, estar pels nens i no haver de treballar per pagar una guarderia."

"A mi, mi marido me ayuda pero tampoco puede ayudarme mucho. O sea, que me tengo que sacar el tiempo porqué el tiene aún menos tiempo que yo. Lo que pasa es que trabajando así (a casa) me lo puedo combinar."

La dona es troba en major grau de disponibilitat al treball a domicili a causa de factors ideològics i de socialització que incideixen en la seva adscripció al rol de mestressa de casa: "La meva mare em va dir com m'ho faria amb la criatura; el nano, anar a fora, haver de pagar transport, guarderia. I que potser el millor era treballar a casa."

El treball a domicili serveix per no perdre aquesta funció. És la fórmula que ella i el marit negocien per mantenir el seu paper de "cura de la casa -de la família- aportar uns ingressos addicionals" a la unitat domèstica: "Plegué perquè clar, no tenia con quien dejar a la cría. Y pensamos que era major estar por ella y yo quedarme en casa. Cuando tuvo dos años la pusimos en la guardería y yo volví a trabajar. Fija, fija muchas horas no he estado desde que me

casé. Tienes que estar por los crios, el marido, la casa. Y pensamos con mi marido que era mejor que yo trabajara menos."

El treball és una ajuda perquè la seva activitat serveix de complement als ingressos de la unitat domèstica aportats principalment pel cap de família: "Si yo no quisiera trabajar también pasábamos. Mi marido está fijo, gana poco pero podemos pasar".

Una ajuda que serveix per incrementar la qualitat de vida en unes rendes deteriorades: "Realment el meu sou és una ajuda i prou. No en trec pas un bon salari. Hi ha coses que les pots fer, perquè tu tens uns diners que t'has tret i ajudes a la casa perquè tot és molt car. És molt car viure".

El treball confeccionista és interpretat socialment com a treball de dones.

O per a fer front a una situació de precarietat: "hi ha hagut èpoques que sort n'hem tingut del que jo em treia cosint".

La qualificació, la formació, la professionalitat formalitzada institucionalment ha estat tradicionalment reservada als homes assalariats, mentre que a les dones que treballen a fora de casa se'ls hi ha demanat una formació no formalitzada, que provenia del grup domèstic i que servia per realitzar les tasques poc qualificades dins el mercat laboral: "La meva feina mai no ha estat privilegiada; sempre és una feina que has de treballar molt i està molt mal pagada i valorada. Sóc maquinista de primera i si hagués treballat en una fàbrica només podia aspirar a això. No en surts d'aquí. És que no ets res. Treballant en el ram de la corseteria no ets res. El sou que pots cobrar és molt més baix que fent qualsevol altra feina."

El treball és ajuda perquè el treball assalariat és considerat com una ex-

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

tensió de les activitats de reproducció. El cas de la confecció és un exemple paradigmàtic: "A mi la meva mare me'n va ensenyar. A ella li agradava molt i m'ho va inculcar. I a mi sempre m'ha agradat les coses que es fan amb les mans. I a ella com que això de cosir ja li agradava i jo sempre he estat molt influenciada per ella en aquest aspecte".

Una gran part de l'ensenyament femení fet des del nucli familiar les prepara per a suportar tasques repetitives i monòtones- el treball domèstic- i adquirir habilitats i destreses manuals. El reclutament de les dones

La dona compagina el treball domèstic amb l'activitat laboral

per a realitzar treballs repetitius, monòtons i que es requereixin habilitat manual -cas de la confecció- garanteix una força de treball tècnicament qualificada, però formalment desqualificada que el sector aprofita per tenir mà d'obra barata.

En el context actual de descentralització productiva el territori és un eix de desenvolupament, perquè en ell hi ha les claus del comportament cultural facilitant el reclutament de la mà d'obra a través de les xarxes socials. El coneixement de l'entorn (qualificacions col·lectives) juga una paper important en la mobilització dels recursos humans. Aquest fet és un element clau per entendre com es configuren els mercats de treball local. Una de les entrevistades remarca la bona fama en confeccionsites que ha tingut la Vila a través de les

grans indústries tèxtils i de l'ensenyament que es feia a casa i a les escoles. "Aquí Molins hi ha la fama que es cus bé. Jo he fet la prova de trucar per demanar una feina i dir que ets de Molins i que t'ho reconeixin. Hi ha fama. Hi ha hagut escola." Això ens subratlla com la Vila s'ha constituït com un centre de confecció, especialment fins a la darrera dècada. La pressió fiscal, les exigències d'un mercat fortament competitiu i la incapacitat d'adaptar-se a un nivell tecnològic, formatiu i d'organització de la producció -a causa principalment de l'estructura i dinàmica de les pròpies empreses i tallers- no dibuixa un mercat local competitiu i fort com fa uns anys enrera.

El treball confeccionista és interpretat socialment com a treball de dones (divisió del treball unitat familiar); és una extensió més de les tasques domèstiques que les dones realitzen i aprenen a la llar. La força de treball del sector és poc valorada, perquè es naturalitza una habilitat. Al mateix temps, la segregació del mercat de treball condueix també a les dones al sector per ocupar els llocs de baixa qualificació legitimant unes pràctiques de treball barat. Són elements socials i culturals que reforcen i estructuren la construcció social del treball confeccionista.

El treball és ajuda perquè la participació de la dona en el mercat de treball és considerat com a provisional. La implicació de l'home en el treball productiu es pensa idealment com a contínua, mentre que el de la dona ho és de forma discontinua, a causa dels cicles i espais temporals per a la procreació. "Quan va néixer el meu segon fill vaig plegar, perquè la meva mare era gran i no es podien portar dues criatures. Vaig plegar i vaig quedar-me a l'economia submergida."

En les trajectòries ocupacionals de les treballadores, un indicador d'anàlisi rellevant per entendre com

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

s'organitza el treball remunerat en funció de la cura i atenció dels membres de la família (avis, fills, marit) és les entrades i sortides del mercat de treball. Unes entrades i sortides en funció de les necessitats de la unitat domèstica: "Al casarme estuve poco tiempo más trabajando. Lo dejé por cuidar a mis hijos y ahora hace tres años- al separarme- he vuelto a trabajar."

Els objectius vitals de les dones estan condicionats als projectes dels fills i del marit. La majoria de dones al no ser el treball remunerat eix central del seu projecte vital i dependre de les activitats domèstiques i de la cura de la família, el treball remunerat estarà condicionat a la proximitat del domicili, a l'horari reduït, concentrat o a torns adaptats a l'horari familiar i al treball a domicili.

"Lo que pasa es que como hemos tenido unos años a la suegra pues o no me podía ir a trabajar a una fábrica o a un sitio donde tienes que estar 8 horas, imposible. Eso lo hago en casa y aquí he estado cuidando a mi suegra, llevando la casa y cosiendo lo que he podido".

Els elements que componen la centralitat del treball (formació, horari complet fora de casa, qualificació, promoció) constitueixen en la majoria de casos obstacles reals per a l'accés i la presència en els sectors professionals. I són un indicador de desigualtat social quan els traduïm en la dificultat que tenen moltes dones per accedir a un treball remunerat i a uns ingressos per garantir l'autonomia i construir el seu projecte de vida.

NOTES

1. Una metàfora mai no és un recurs ingenu; ans tot al contrari, intenta indicar perfectament el que vol dir o com s'entén una part de la realitat: en el nostre cas, com s'entén el treball confeccionista fet per les dones.
2. En aquest article es presenta una de les anàlisis realitzades en la recerca sobre el treball a domicili en el sector de la confecció a Molins de Rei. L'article i la recerca s'han pogut dur a terme gràcies al temps que m'han dedicat les entrevistades. Les entrevistades que surten han estat fetes entre els mesos de juliol de 1998 i gener de 1999 a confeccionistes que treballen a casa i a persones vinculades al sector.
3. Veure *El Llaç* núm.220. gener 1994.
4. Veure VIDAL-VILLA *Estructura econòmica de Molins de Rei i Sant Feliu de Llobregat*. UB, 1988.
5. En el sector tèxtil i de la confecció les dones estan pràcticament excloses dels treballs de contingut tècnic i llocs de responsabilitat i direcció, i les homes estan pràcticament excloses de les operacions de muntatge en els tallers de confecció. Vegeu l'article sobre *El modelo de industrialización en Cataluña*. Institut Català de la Dona. 1995.
6. Metàfora utilitzada per S. Narotzky a *Trabajar en familia. Mujeres, hogares y talleres*. Ed. Alfons el Magnànim, València. 1988.
7. Culturalment i ideològica la nostra societat encara està estructurada a partir d'un model familista. La família es converteix en una unitat de reproducció de la persona que participa en la producció (el cap de família). Cada família és el suport, no tant dels individus que la componen, com del únic subjecte real de drets; el cap de família. Aquest accedeix preferencialment a un treball remunerat i a una protecció social que abasteix a la resta dels membres de la seva família de la llar mitjançant la seva mediació entre la societat civil i l'Estat, distribuint entre les persones que té al seu càrrec els beneficis socials i les retribucions obtingudes en el mercat de treball. Aquesta relació jeràrquica entre els membres de la família i el cap es reflexa en la Constitució del 78, el text bàsic on es perfilen els models de relacions socials que legitima l'Estat espanyol. En el text fundacional es contempla l'ésser humà a través de la noció d'individu com unitat de drets i deures. Si es repassa qui és el subjecte de drets i deures ens trobem amb un agregat que és la família. Però qui és el creditor d'aquest deure? Qui és l'individu de la família? Tractar la família d'individu suposa que el conjunt de membres del nucli són un; amb els mateixos desitjos i necessitats i que la seva mediació amb la societat i l'Estat l'abandera el cap de família, o sigui, el marit (en la majoria de les llars catalanes el cap de família és l'home). Aquest és el model familista compost per la parella i els fills, estructurada per la divisió sexual del treball, l'especialització de funcions i la complementarietat asimètrica entre els diferents membres de la unitat familiar. (Llopart, I: *La familia hoy; puntos para un debate*. Emakunde. Gasteiz. Maig 1997).